HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul - Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat şubesi tarafından çıkarılır aylık folklor mecmuası

Yazı İşleri Müdürü: MEHMET HALİT BAYRI

Yıl : 9 **Birinci teşrin 1940** **Sayı : 108**

ÂŞIK DERTLİYE DAİR YENİ İKİ VESİKA

II.

Fuat beyin verdiği vesikanın muhtasar şekli şudur:

Geredenin Çağa nahiyesinden Dertli İbrahim ağa yirmi bir yaşında İstanbula giderek Hüsrev paşaya intisap etmiş; ve (şamdan ağalığı) na tayin edilerek bir hayli seneler dairesinde kalmıştır.

Sonra silâhşurluk ve cündilikte meşhur olmuştur. Buradan ayrılarak çarşıda (......) esnaflığı ile bir dükkân tutup çalup çağırmağa başladı. Bir sene sonra (Kahire) ye kitti. Bir gün Mısırda çarşıda dolaşırken ehli harabattan, gayet perişan kıyafetli bir derviş yanına gelüp sağ kulağından tutarak şiddetle çekti, gaip oldu. Dertli de bihuş düştü. Kendine gelince aşk galebe etti; gazeliyat tulûa başladı. Hattâ:

«Bilmez idim ol şehdi hakikat ne şirindir
Bir ehli hakikat bana tattırdı çelikten»

Beyiti kalendarisini o zaman söylemiştir:

İstanbul tarikıyla memleketi olan (Çağa) ya döndü. Bolu valisi kendisine Çağa ayanlığını verdi. Bir iki ay sonra «ayanlığı terk ve başına bir bektaşi tacı berk birle bütün bütün mesleki harabata dehâlet ve nerelerde ehli dem ve hup ruyan varsa onlarla ülfet ve mâsivaca külliyen terki külfet eylemiş, ekser evkatını Ankara sancağında (Hayme âbâd) da aşiret beylerinden meşhur Alişan beyin yanında geçirüp miri mumaileyh dahi ehli dil ve ehli sühan bulunduğundan kadrini bilüp aşırı derecede riayet ve pek bol akçalar ihsan ederdi.

Bazı kere dahi Boluya gelerek haylı vakıtlar ikamet eyler idi.»

1257, 1258 tarihlerinde ecillei ricali devleti âliyeden merhum Hüsnü

efendinin Bolu defterdarlığı hininde merhum dahi ehil olmağla, Dertli babaya kemal derece hürmet ve muhabbet (izhar), hattâ indinden yevmiye yirmi kuruş tahsisat ta ihsan buyurmuştu. Biraz sonra Dertliyi Gerede civarındaki (Beş çam derbendi) mevkiine memur göndermişti. «Hiç bu misillü ehli harabat, derbent memurluğunda ne mikdar ârâm ve ebnai sebili ne suretle muhafaza eder?

«Ben kapumu örter yaturum il neme lâzım; çok il şugulu keyfime gayetle zarardır» kalenderisini derbendi mezkûrda söylemiştir.

«Âşıkı mumaileyhin pek de tehi dest bir zat olmadığına işbu kalenderisinde rümuz ve işaret vardır ki nihayetinde dahi:

Mevtimde necimler tepe mansubum olursa [1]
Taşları cevahirdir anın toprağı zerdir.

Demiştir. Çünkü bâlâda beyan olunan Alişan beyin Ankarada bulunması münasebetile (1262) tarihinde yaya Ankaraya gider, orada bir Cuma gecesi hasta olur. Miri mumaileyhe ihbar eder ki alessabah beni gelüp götürsün ve tekfin ederek defneylesün, der.»

Alişan bey aldırmaz; sabah bakarlar ki Dertli vefat etmiştir. «Bir hali mahalle defnederler ki ol mahal dahi (Müneccimler tepesi) demekle maruf bir yer olduğu rivayatı sahihaden olarak mervidir.»

Önce Dertlinin «okuyup yazması olmayup Mısırdan geldikten sonra biraz yazı öğrenüp pek âlâ Farisi tekellüm eylerdi. Kendisi gayetle harabati ve mesti müdam idi.»

Gayet yanık ve alevî tarikattendi, mühibbi hanedandı. Hazreti Mustafa ve hele şahı şehidi kerbelâ yolunda canını feda etmek derecelerinde âşık ve mübtelâ idi. Zikri cemili geçtikçe kendisini zabta muktedir olamıyarak bilâ fasıla bükâ eylerdi.

Her sene muharrem geldikte halini bilmeyenler tecennün etmiş sanırlardı. (1256) işri muharreminde de Bartın tarafında Gülpazarı kazasında sabre kararı kalmayıp belinde bulunan sağır keskin biçağını (medet ya Hüseyin!) diye gerdanına çalmıştır» bayılmış, ayılınca yarasını sarmış ve sonra tedavi etmiştir.

Kendimi aşkın yolunda şöyle kurban eyledim,
Gerdanım mecruh edüp kesdim kızıl kan eyledim.

---

[1] Matbuunda bu mısra şu şekildedir:
Mevtimde Müneccim deye mansubum uludur.

Gazelini o vakit söylemiştir. Gerdanını kestikten sonra güzel sesi kerih çıkardı.

Bunun da hülâsası şudur:

Dertli 21 yaşında ve İstanbula geliyor. Sadrı esbak Hüsrev paşaya intisap ediyor. Paşanın (Şamdan ağası) oluyor; sonra Kahireye gidiyor, İstanbul tarikile memleketine dönüyor. Bolu Valisi Çağa nahiyesi âyanlığını tevcih ediyor. Az sonra ayanlığı terk, başına bir bektaşi tacı berk ederek işi harabatiliğe döküyor. Alişan beyden hürmetler görüyor, yıllarca Bolu beyleri nezdinde kalıyor. (1258) de (beş çam derbendi) muhafızı oluyor. Ankaradaki (Necimler tepesi) ne defnini temenni ediyor, tesadüfen (1262) de vefatında bu tepeye gömülüyor. Ölmeden evvel vefat edeceğini Alişan beye söylüyor.

Mısırda yazı öğreniyor, mükemmel Farisi görüşüyor. (1259) muharreminde hazreti Hüseyine muhabbetinden gerdanını kesiyor, Sesi çirkin oluyor.

***

Bu vesikaların manzum olanına nazaran:

1 — Alişan beye kapıcı başılık rütbesi [1] verilmiştir. Dertli bunu divanında:

Sana bu mesnedi vâlâ beyim zati tecellidir,
Veli zâhirde derler gerçi (İhsanı hümayundur).

Beyiti ile ifade etmiştir. Fakat türbenin ne olduğunu bundananlıyamıyoruz.

2 — Dertli (kâfiye, şafiye) yani okuyup yazma bilmezdi.

3 — Alişan beye ölmezden evvel vefatını bildirdi ve (1261) de vafat etti.

İkinci vesikaya göre:

1 — Genç iken İstanbula gitti, Hüsrev paşaya intisap etti (Şamdan ağası) oldu.

2 — Bolu valisi âyanlık verdi.

3 — Bektaşi tacı giydi.

---

[1] Kapıcı başıların ikisi münavebe ile seyreder, kapıda beklerlerdi. Cümlesi Cuma selâmlıklarında ve eyyamı resmiyede rikâbı hümayunda bulunmağa memurdular. İkinci derece itibar olunan mansıplardı; bunlara rütbei vezaret verilebilirdi.

4 — (1258) de Beş çam derbendi memuru oldu. Tayin eden Bolu defterdarı Hüsnü efendidir.

5 — Mısırda okuyup yazma öğrendi, avdetinde mükemmel Farisi görüşüyordu.

6 — (1256) tarihinde boğazını kesti.

7 — (1262) de Ankarada vefat ederek temenni ettiği (Necimler tepesi) ne gömüldü.

Dertlinin ümmî olduğu bir hakikattır. Bu bapta benim evvelce yazdığım mütalâayı Sadullah efendi de teyit ediyor. Sadullah efendi, Dertliyi yakından tanıdığı için sözü daha şayanı itimattır. Binaenaleyh Mısırda okuyup yazma öğrenmesi, hele mükemmel Farisi görüşmesi hakkındaki rivayet asılsızdır. Eğer Mısırdan Arapça bilerek döndüğü rivayet edilseydi akla daha yakın bir mütalâa olurdu.

Vefatı: Ben (Âşık Dertli) kitabımda mahallindeki rivayetlere nazaran (1263) göstermiştim. Bu vesikalarda Sadullah efendi 1261, diğeri 1262 gösteriyor. Netice Sadullah efendinin rivayeti daha makbuldür. (1262) tarihinin arabî ve rumî ayların tehalüfü itibarile farklı olması vâridi hâtırdır.

Vakıa Sadullah efendinin:

«Bin iki yüz altmış bir idi sâl» mısraı vezne tatbik edilince kusurlu olduğu görülür. Yahut (altmış) kelimesi (âltmış) gibi okumak icap eder. Bu mısraı:

Bin iki yüz altmış iki idi sâl,

okursak bu münasebetsizlikten eser kalmaz. Fakat tashihe lüzum yoktur. Her halde aslından tamam istinsah edilmiştir. Binaenaleyh vefatı tarihi kuvvetli bir ihtimale göre (1261) senesi sonlarındadır; yahut (1262) hicrî senesindedir.

Sadullah efendinin (1264) de vefatına nazaran vak'ayı aynen gördüğü şüphesizdir.

Necimler tepesine gelince:

Eski Osmanlı bankasile at pazarı arasındaki yokuşu Ankaralılar (Müneccim yokuşu) diyorlar. Yoksa (Necimler tepesi), Müneccimler tepesi gibi bir mevki yoktur. Maahaza (Müneccim yokuşu) vezne getirilmek için tahrif edilerek (Necimler tepe) yapılmak mümkündür. Bu itibarla:

Mevtimde Necimler tepe mansubum olursa,
Taşları cevahirdir, anın toprağı zerdir.

sözü bu temenniyi ifadeye müsaittir.

Fakat bu yokuş ile Dertlinin mezarı arasında bir kaç yüz metrelik mesafe vardır. Şu halde şairin arzusu yerine gelmemiş demektir.

Âyanlık veren Bolu valisi ile muhafızlık veren defterdar Hüsnü efendi kimdir?

Hüsrev paşaya intisabına gelince: Hüsrev paşa da Boluda vali iken Dertli kendisile tanışmıştı.

Hüsrev paşa Boludan sonra (Asakiri mansure) Seraskeri olmuş, Tunusta ve taşralarda dolaşmış; nihayet Sadrıazam olmuştu. Binaenaleyh Dertli İstanbula (1242) tarihine yani yeniçerilerin tenkiline kadar girememiştir. İstanbula Kahire tarikile uğraması ihtimalden beit değildir.

Dertlinin (1186) da doğduğuna göre (21) yaşında yani 1207) tarihinde İstanbula gelmesi icap ediyor. Halbuki bu sıralarda Dertli henüz (Konya) seyyahatine bile belki çıkmamıştı.

Bundan başka tarih bize gösteriyor ki bu devirlerde İstanbula işsiz, güçsüz, serseri güruhundan kimse sokulmadığı gibi rençberlerin iskânına, ikametine müsaade olunmuyordu. Dertli (21) yaşında iken sözüne, sazına tamamen sahip değildi. Binaenaleyh Dertlinin ilk seferi iptida Konyaya başlamış, sonra Mısıra kadar uzamış ve İstanbula ancak (1241) de Yeniçerilerin tenkilinden sonra gelebilmiştir [1]. Çünkü bu sırada Hüsrev paşa Sadrıazam bulunuyordu.

Âyanlığına gelince: Sultan Mahmudun takdirini kazandığı mervi olan Dertlinin Boluda tanıştığı Hüsrev paşanın tavsiyesi üzerine kendisine âyanlık tevcih olunduğu şüphesizdir.

Muhafızlığı ise kadirşinas Hüsnü efendinin yevmiye (20) kuruş kendi kesesinden vererek bu derbeder ve serseri şairi terfih ve himaye etmek istemesinin bir neticesidir. Divanındaki bir şiirinde bu zata işaret etmiştir.

Ahmet Talât Onay

---

[1] 1242 tarihinde çıkan ihtisap ağalığı nizamnamesine nazaran Dertli gibi işsiz güçsüz kimselerin İstanbula girmesi şiddetle menedilmiştir.

KIZILBAŞ ŞAİRLERİ
VII.

Ey gönül bu aşka düçar olmayan bilmez bizi
Aşk içinde dert ile yâr olmayan bilmez bizi.

Hızr elinden bezmiâb nûş eyleyen gelsün beri
Meclisinde mestü hüşyar olmayan bilmez bizi.

Men arefle maremeyt remzi çün oldu iyan
Şüphesiz irfan ile yâr olmayan bilmez bizi.

Bu Celâlî perdesinden hak cemalin seyr kıl
Bu şebi yeldada bidar olmayan bilmez bizi.

Fenni çün zulmet hicabın ref kıldın âbdan
Bu havayı hûda tayyar olmayan bilmez bizi.

*

Tâ elestten aşk divane gelmişlerdenüz
İçmişüz camı musaffa mestane gelmişlerdenüz.

Yek kadem basduk ezelden bu harabat mülküne
Bir nice üftadeyüz divane gelmişlerdenüz.

Sureta abdal olup giydik abayı fakrı biz
Kalbimiz mamur dışı virane gelmişlerdenüz.

Çok şükür olsun hüda bulduk tariki müstakim
Aşinayız yâr ile seyrane gelmişlerdenüz.

Alü evlâdı Muhammed Mürtezadır şahımız
Böyle ikrar eyleyüp îmana gelmişlerdenüz.

Her ne kıldıysa tecelli emri hak takdirimiz
Ol sebepten Fahriya meydane gelmişlerdenüz.

*

Ey mehi bürci şeref seyyarei subhü mesâ
Zulmeti mihri münevver bedri kıldın ruşene
Kâbei ulyana karşı her kim etmez iktida
Kahri a'dayı fenadan buliser şeksiz neca
Nâtıkın ruhülkudüstür veçhi pâkin vedduha
Dedi mevlâ şanına ....
Esselâm ey nuri Ahmed Hazreti Abdal Musa
Esselâm ey rükni Es'ad Hazreti Abdal Musa.

Yüz sürenler asitanından aman etsün talep
Narı aşktan dilde bir dağı nihan etsün talep
Eşiğinde hizmet eden nutfa can etsün talep
Himmetin bahrine dalsun dürri kân etsün talep
Yek tavaf eden kapunu kadrü şan etsün talep
Bülbüli gûya gibi bir hoş lisan etsün talep
Esselâm ey nuri Ahmed Hazreti Abdal Musa
Esselâm ey rükni Es'ad Hazreti Abdal Musa.

Hızrü haktır bu tarikte kim delilü rehberin
Onsekiz bin âlemi doldurdu Allah ekberin
Fazlı haktan uyarıldı can çırağı mermerin
Cayi aksadır sıfatın nurı zattır minberin
Canü dilden nakşolundu bu divanü defterin
Bir fakir ahkar Gedadır bu Fedaî kemterin.
Esselâm ey nuri Ahmed Hazreti Abdal Musa
Esselâm ey rükni Es'ad Hazreti Abdal Musa.

*

Dilde virdim allemülesma benim gönlümdedir
Allemülesmadaki mâna benim gönlümdedir.

Şeş cihetten nüshai kübra vücudumdur benim
Bir muhitim ki yedi derya benim gönlümdedir.

Gûhü bahrin zincir kaydın çekmezim
Bir cünunum ki saçı leylâ benim gönlümdedir.

Kaysın aşkı Nâmiyi garketti sevdayı dile
On sekiz bin âlemü eşya benim gönlümdedir.

*

Mebdei canü cihandır Hacı Bektaşi Veli
Asitanı kudsiyandır Hacı Bektaşi Veli.

Hacei dinü îmandır Hacı Bektaşi Veli
Kadii ica ziyandır Hacı Bektaşi Veli.

Nesli pâki Hayderü şiri hüdadır mutlaka
Namı tâhâdır verasetle o şahı asfiya.

Sahibi tevili hücceti fazlı yezdani hüda
Padişahı kün fikândır Hacı Bektaşi Veli.

....

....

Eyledim bu resme Meyli namını subhü mesâ
Rehmeti âlemyandır Hacı Bektaşi Veli.

*

Düştü gönül habersiz bir mahı ruyi âle
Döndürdü za'fi gamla endamını hilâle.

Sinemde nârı aşkın açtığı dağı görkim
Estikçe bâdi zülfün başladı iştiale.

Gülzarı aşka girdim seyr etmeğe cemalin
Didarını görünce dil mürgi oldu valih.

Yâreb nedir bu halet âşıkların ki düşmüş
Sevdayı aşkın ile her biri bir hayale.

Târif için cemali dildarı nâs içinde
Kavgalar oldu peyda başlandı kilü kale.

Kisûyi çini yâre can şişesi denilmiş
Âşıkların anınçün boynunda bağlu lâle.

Bezmi mey içre yârin ruhsarı terledikçe
Berki gül üzre düşmüş gülşende sanki jale.

Subh oldu bezmi meyde Hilmi duaya başla
Hurşidi hüsnü yârin irişmesün zevale.

*

Mürtezayı sevmeyen nerde bulur îmanü din
Ol yezidin canına lânet begayet söylerim.

Mürtezayı sevmeyen nerde bulur îman ve din
Ol yezidin canına lânet bigayet söylerim.

Mürtezanın bendesiyim can ile dilden yakın
Şanına tahkik edüp dilde şehadet söylerim.

Mürtezanın düşmanına lânetim var sad hezar
Lâneti hak ol yezide bînihayet söylerim.

Mürtezayidir Virani bîşebihü binazir
Şahı Hayder mahı Hayder uş hidayet söylerim.

*

Almışım nuru ezelden mayei pâki pirdenim
İltifatı hûbü ahsen sureti ekberdenim.
Gelmişim peymanü ahdim sadık ettim erdenim
Dinim Allah dinidir ben ümmeti peygamberdenim
Tâbii kavli Aliyim mezhebi Caferdenim.

Hanedanı ehli beytim hak muhibbi sadıkım
Hafızım Kur'ana mahrem mânii mağzı natıkım.
Âlü evlâdı Aliden eyler ah... âşıkım
Dinim Allah dinidir ben ümmeti peygamberdenim
Tâbii kavli Aliyim mezhebi Caferdenim.

İlm şanındır bizlere şan olalı
Sâcid âmenna dedi ervaha ferman olalı.
Biatim âli resulden ahdü peyman olalı.
Dinim Allah dinidir ben ümmeti peygamberdenim
Tâbii kavli Aliyim mezhebi Caferdenim.

***

Alevîler, yani bektaşiler ve kızılbaşlar, bütün dinî şiirlerine —divan edebiyatı tarzında da olsa— «nefes» adını vermişlerdir. Fakat bu nefesler en ziyade koşma şeklinde yapılır. Yalnız şehir aleviliğinde gazel söyleyen çoktur.

Köy ve halk alevîleri mebzulen koşma ve kalenderî tarzlarını kullanırlar. Halk şairleri de en ziyade koşma, kalenderî, destan tarzlarını kullandıkları halde, parmak hesabına vurarak veyahut aruza tatbik ederek divan edebiyatı tarzında da çok güzel mahsuller vermişlerdir. Meselâ âşık Emrahın şu müstezadı, divan edebiyatının en güzel örneklerinden sayılamaz mı?

Aşkı ezelî âşıka ilhamı hüdadır
Bir neşvü nemadır
Tahkik gönül şehrine bir nurü ziyadır
Minhaci hüdadır.

Esması anın bu dili uşşaka cilâdır
Hem ruha gıdadır.
Vâiz bana vasfeyleme cennet ile huri
Bilmem o rümuzi.

Âşık olanın aşk ile matlubu rizadır
Bakisi havadır.
Hace bizi menetme cünuniyyeti aşktan
Ver dersem o meşkten

Bu cezbei aşk âşıka bir özke edadır
Bilsen ne safadır.
Her kimsede var lezzeti aşkın cevelânı
Eyler deveranı.

Ben mu'tekifim kûşei meyhane banadır
Mescid de sanadır.

Zâhid beni ta'n eyleme kim mescide gelmez
Rahı hakı bilmez.

Bir dil ki bilir aşkı hakikat haberinden
Söyler eserinden.

Elbette o dil beyti nazargâhı hüdadır
Kali ehli cüdadır.

Emrah güher izhar edüp ehli nazar ister
Yani dürer ister.

Hâki deri cananda gerçi fukaradır
Amma şuaradır.

O Emrah ki, koşma tarzında da şu harikayı yaratmış, bu suretle her iki karşılıklı tarz ve şekilde kendini üstat tanıtmıştır:

Ne safası kaldı bezmi cihanın
Kan ile pür olsun peymaneleri
Ne lütfünü gördüm piri müganın
Yıkılsın başına meyhaneleri.

Çok çektim cihanın çilesin, kahrın
Bin kere nûş ettim tası ile zehrin
Hûn olsun şarabı sakii dehrin
Kandırmaz lebinden mestaneleri.

Emrahı istersen bu yolda delil
Kul ol şahı aşka şerafetin bil
Sırrını fâş etme epsem ol ey dil
Kandırmak muhaldir bigâneleri.

Vâhit Lütfî Salcı

XIII.

El el üstünde

Bu oyun daha fazla kız çocuklar tarafından oynanır. Maamafih altı yedi yaşında erkek çocuklar da bu oyunu oynayan kızlar arasına bazan katılırlar. Bu oyunda da diğerlerinde olduğu gibi önce ebe tayin edilir. Ebe ellerini yüzüne kapayarak secde eder gibi yere yatar. Bazan ebenin, oyuna iştirak eden çocuklardan birinin dizine başını koyarak yattığı da olur. Ebe yere yattıktan sonra çocuklar ellerini ebenin sırtı üzerine birbiri üzerine koyarlar. O zaman aralarından biri ebeye sorar:

— El el üstünde kimin eli var?

Ebe de cevap verir:

— Filânın eli var.

Eğer ebe, sırtına konan ellerin en üstünde kimin eli olduğunu bilirse ebelikten kurtulur ve yerine en üstte kimin eli varsa o çocuk ebe olur. Ebe en üstte kimin eli olduğunu bilemezse çocuklar:

— Bilemedin kaldır vur,

Diyerek ellerini ebenin sırtından kaldırarak hep birden arkasına vururlar.

Oyun, bütün çocuklar birer defa ebe olup yere yatıncaya kadar devam eder.

XIV.

Estepeta

Bu oyun, diğer oyunlar arasında oynanan bir ek eğlencedir. Bu oyunda da diğer oyunlardaki usullerden birile ebe seçilir. Ebe seçildikten sonra çocuklar, pek dikkatli ve hassas olurlar, fakat kendi meşguliyetlerini bırakmazlar. Ebe çocukların dalgın bir zamanında:

— Estepeta, diye haykırır.

Ebenin sesini işiten çocuklar, bulundukları yerlerde ve vaziyetlerde kalmağa mecburdurlar, ne kımıldayabilirler, ne söz söyliyebilirler. Bu hal, ebe

«Boz» kumandasını verinceye kadar devam eder. Ebe «Boz» kumandasını vermeden kımıldayan, vaziyetini değiştiren veya söz söyleyen çocuk ebe olur. Eğer sabırsızlanarak «Boz» emri verilmeden kımıldayan, vaziyetini değiştiren veya söz söyleyen çocuk bulunmazsa, ebe çocukların tekrar meşguliyete daldığı bir sırada haykırır:

— Estepeta!

Hareket halindeki çocuklar bu defa da oldukları yerde ve vaziyette kalırlar.

Bu oyun, diğer bir meşgale arasında çocuklar için ayrı bir eğlence, yeni bir gülme ve alay etme vesilesi olur.

XV.

Açıl kilidim açıl

Bu oyunda da ebe belli olduktan sonra çocuklar ellerini yumarak yumruklarını dik bir tarzda birbirlerinin üzerine koyarlar. Ebe eşhadet parmağını kaldırarak bir anahtar gibi en üstte kimin eli varsa onun ortasına götürür:

— Açıl kilidim açıl, der.

Üstte yumruğu olan çocuk hemen elini çeker, ikinci, üçüncü, beşinci defa ebe aynı hitapta bulundukça çocuklar birer birer yumruklarını çekerler. Eli en altta olan çocuğa sıra gelince, ebe ile son çocuk arasında şöyle bir konuşma olur:

— Açıl kilidim açıl.

— Açılmaz.

— Anahtarı nerede?

— Suya düştü.

— Su nerede?

— İnek içti.

— İnek nerede?

— Dağa kaçtı.

— Dağ nerede?

— Yandı.

— Külü nerede?

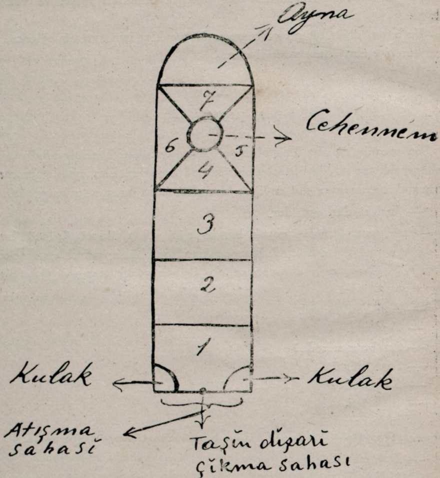
— Savruldu.

Savruldu kelimesini işitince ebe şehadet parmağını çocuğun yumruğundan çekerek elile çenesini tutar:

— Vay benim köse sakalım.
Diye müteessir bir tavır alır.

XVI.

Ayinei devran

Oyuna iştirak eden çocuklardna biri yere yukarıdaki şekli çizer. Heı çocuk eline kaygın birer kiremit yahut taş alır. Oyuna önce atışma ile başlanır. Atışma şöyle olur: Atışma sahasında toplanan çocuklar sıra ile ellerindeki taşı (Cehennem» denilen daireye doğru atarlar. Kimin taşı dairenin

yakınına isabet ederse o çocuk birinci olur ve diğerleri de taşlarının daireye yakınlığına veya uzaklığına göre sıra kazanır.

Oyuna önce birinci çocuk başlar, taşını atışma sahasından (1) numaralı sahaya atar ve sekerek taşının yanına gittikten sonra yere basan ayağile vurup taşını çıkma sahasından dışarı çıkarır. Bunu müteakip aynı çocuk taşını (2) numaralı sahaya, daha sonra (3, 4, 5, 6, 7) numaralı sahalara ayrı ayrı atıp sekerek dışarı çıkarmak suretile oyuna devam eder. Sıra aynaya gelince, oyuncu:

— Ayna kaçta?

Diye arkadaşlarının fikrini sorar. Arkadaşları «birde», yahut «ikide» derlerse oyuncu taşını bir vuruşta veya iki vuruşta dışarı çıkarmak mecburiyetindedir.

Bundan sonra sıra imtihana gelir, imtihan şöyledir: Dışarıdan taş bir numaralı sahaya atılır, sekerek taşın yanına gidilir ve ayakla vurularak taş sırasile (2, 3, 4, 5, 6, 7) numaralı sahalara ve nihayet aynaya geçirilir. Taş aynaya geçince oyuncunun aynada sekme vaziyetini bırakıp dinlenmesine müsaade verilmiştir. Çocuk bir iki dakika dinlendikten sonra tekrar sekerek taşını önce (7), sonra sırasile (6, 5, 4, 3, 2, 1) numaralı sahalara geçirmek suretile dışarı çıkarır.

Bu oyunda ehemmiyet verilen kaideler şunlardır:

a. Taş atıldığı ve sekilerek vurulduğu zaman taşın çizgilerin üstüne gelmemesi.

b. Taş atıldığı ve sekilerek vurulduğu zaman «Cehennem» denilen dairenin içine girmemesi.

c. Taşın şekilde gösterilen yerden çıkarılması.

d. Taş atıldığı veya sekilerek vurulduğu zaman sıra hangi sahada ise oraya gelmesi.

Bu kaidelerden her hangi birine uygun hareket edilmediği takdirde oyun yanar. Oyunu yanan çocuktan sonra sırasile diğer çocuklar oynar. Oyuna iştirak eden çocuklar tamamlanınca oyun yine birinciye gelir. Oyun esnasında birbirinin oyununa yaklaşan çocuklardan ilki, diğerine «sayıma geldin, sayın kurusun» diye bir rakip hissi gösterir. Çok defa kız çocukların oynadığı bu oyuna bazı erkek çocukların da katıldığı, yahut başlı başına erkek çocukların da bu oyunu oynadıkları görülmüştür.

BOLUDA DÜĞÜN ÂDETLERİ

Kız seçilmesi, nişan:

Her yerde olduğu gibi Boluda da kız, görücü usulile seçilir; bilinen, yahut tavsiye edilen kızın evine evlenecek erkeğin annesi, bir kaç kadın akrabası veya komşusu görücü giderler. İlk gidişte kızın hareketlerine, vaziyetlerine, hizmetlerine, gülüşüne, söz söyleyişine dikkat edilir. Ev sahibine, yani kızın annesine bir şey söylenmeden avdet edilir.

Evlenecek genç erkeğin annesi, gündüz gördüğü kız hakkında akşam kocasına malûmat verir, delikanlının annesi kızı beğenmişse kocasını kızın lehinde, beğenmemişse aleyhinde tenvir eder. Karı koca başbaşa konuşurlar, uzun uzadıya düşünürler, bir gece, iki gece ve icabına göre belki daha ziyade bu bahis üzerinde dururlar. Nihayet kızı oğullarına almak kararını verirlerse, kadın meseleyi oğluna açar. Kıza dair ne biliyorsa çocuğuna nakledereк fikrini çeler, kızı almak için ondan muvafakat cevabı koparır.

XVII.

Altun beşik

Aynı boydan iki çocuktan biri sağ elile sol elinin bileğini ve sol elile diğer çocuğun sağ bileğini, ikinci çocuk ta sağ elile sol bileğini ve sol elile de birinci çocuğun sağ bileğini tutarlar. Bu suretle iki çocuğun dört elinin üstleri düz bir satıh teşkil eder. Bundan sonra satha kendilerinden daha küçük bir çocuk oturtulur. Önceki iki çocuk ellerinin üstüne oturan çocuğu gezdirmeğe başlarlar ve gezdirirken, hususî bir ahenkle:

Altın beşiğe kim biner
Alacalı bulacalı kız biner.

sözlerini yüksek sesle söylerler. Küçük çocukları pek eğlendiren bu oyun bazı tehlikeli neticeler verir. Çocuklar yorulunca birbirlerinin bileklerini bırakırlar ve ellerinin üstüne oturmuş olan çocuğu düşürürler. Bunun en hafif zararı düşen çocuğun korkması ve ağlaması, anasını meraka sokmasıdır.

Âdil Özseven

Genç erkeklerin çoğu, annelerinin beğendikleri kızı almağa muvafakat ederler, muvafakat etmeyen pek az olur. Çocuğundan muvafakat cevabı aldıktan sonra erkeğin annesi, bir kaç kadın akraba veya komşu ile tekrar kızın evine gider. Kız anasile biraz öteden beriden konuştuktan sonra erkek tarafı işi anlatmağa başlar. O sırada kız eğer konuşulan yerde ise hemen dışarı çıkar, erkeğin annesi:

— Allahın emri, peygamberin kavlile kızınızı oğlumuza istemeğe geldik, der; erkek tarafı delikanlıyı göklere çıkarırcasına metheder. Nihayet kızın annesi şu cevebı verir:

— Eh ben ne bileyim, Allah kısmet ettiyse olur, etmediyse olmaz, bakalım bir defa babasile konuşalım.

Yahut:

— Bir babasına söyliyelim, çöp çatan kızımızı oğlunuza çatmışsa olur.

Bazı kız anaları sözlerine şu beyiti de ilâve ederler:

Kısmet ise gelir Hintten Yemenden
Kısmet değil ise ne gelir elden.

Bundan sonra görücüler kendi evlerine dönerler.

Akşam olunca kızın annesi, kocasını ayrı bir odaya çeker, sevinçle der ki :

— Bizim kızı filânın oğlu filâna istiyorlar, bu gün görücüler geldi, cevap bekliyorlar.

Kızın babası ilk hamlede şöyle bir cevap verir:

—Bilmem ki ne diyeyim, Allah kısmet ettiyse olur, hele bir düşünelim:

İş bu noktaya gelince kızı isteyen delikanlı hakkında tahkikat yapılır, eşden, dosttan fikir sorulur, eğer kızın verilmesi muvafık görülüyorsa, kız babası:

— Peki canım, bir şey dediğimiz yok, inşallah kısmettir, der. Bu cevap bir pazarlığın başlangıcıdır. Derhal ağırlık meselesi ortaya çıkar, kız babası meselâ:

— İki yüz lira versinler, elbisesi bize ait olsun; yahut:

— Yüz kırk liraya razı olurum, lâkin elbisesini onlar yapsınlar, der.

Nihayet iki taraf uyuşursa, erkeğin akrabasından bir erkek, kızın babasına gönderilir. Buna «erkek dünür», görücülere ise sadece «dünür» adı verilir. Eğer arada görücülere rehberlik eden, kızı bulan, yahut tavsiye eden

bir kadın varsa, ona da «kılavuz» derler. Erkek dünür, kızın babasile konuşup her şey kararlaştırılınca kız tarafına:

— Verin çevreyi, der.

O zaman erkek dünüre bir çevre verilir, erkek dünür bunu erkek evine götürür. Boluda nişan işte budur.

Nikâh ve düğün:

Erkek dünürün çevreyi aldığı günün akşamı, evlenecek delikanlının babası, birkaç akraba veya komşu ile birlikte kız evine gider, her iki taraf kararlarını bir daha yekdiğerine tekrar eder. Kızın babası, erkek tarafına ikramda bulunur. Yatsı namazı kılındıktan sonra erkek tarafı, aralarında evvelce tayin edilmiş olan ağırlığı kız tarafına teslim eder. Eğer erkek dünür çevreyi almamışsa, kız tarafı bunu evlenecek delikanlının babasına verir. Nikâh günü bu gece kararlaştırılır.

Her yerde olduğu gibi Boluda da nikâh, kanunu medeninin gösterdiği esaslar ve şartlar dahilinde yapılmaktadır. Yalnız nikâhtan sonra kız evine gelen misafirlere şerbet ikram olunur.

Nikâhtan sonra erkek evi, bir müddet tayin ederek, meselâ «üç hafta, yahut beş hafta sonra düğünümüz var, hazırlığınızı ona göre yapınız» diye kız evine haber gönderir. Arada hastalık gibi mücbir bir engel yoksa, erkek evinin tayin ettiği müddet kız evi tarafından kabul olunur. Nikâhla düğün arasındaki zamana kandil, ramazan, şeker ve kurban bayramları gibi günler ve bayramlar tesadüf ederse, erkek evi tarafından kız evine şeker, çörek, reçel, ayakkabı, terlik, çorap, mendil, boynuzları yaldızlı kurbanlık koç gönderilir. Kız evi de bu hediyelere münasip surette mukabele eder. Şeker bayramında erkek tarafından gönderilen hediyeler arasında sakız, kına, kumaş, kolonya gibi şeyler de bulunur ki, bunlara «bayramlık» derler. Kız tarafı da iç gömleği, ayak kabı, mendil gibi hediyelerle mukabele eder. Hediyeleri getiren kimselere erkek ve kız tarafınca para, yani bahşiş verilir.

Düğün haftası gelince, erkek tarafından bir iki kişi kız tarafına gider:

— Bu hafta düğünümüze başlıyoruz, diye malûmat verir.

O hafta perşembe gününden itibaren düğüne başlanır. Gerek erkek, gerek kız evleri «okuyucu» adı verilen beş on kişiyi komşulara çıkarırlar. Her okuyucunun yanında sakızlı, karanfilli nefis ekmekler bulunur. Bunları okuyucunun yanında giden hizmetçi kadın omuzunda taşır. Hizmetçinin e-

linde, içinde dilinmiş ekmek bulunan bir de kalbur vardır. Kalburun üstü ağır işlemeli, kıymetli bohçalarla örtülüdür. Okuyucular uğradıkları her eve bir dilim ekmek bırakırlar ve şu sözleri söylerler:

— Filân hanım selâm söyledi, Pazartesi günü hamama, Çarşamba gecesi kınaya, Perşembe günü de yemeğe buyursunlar.

Memleket büyüklerinin evine okuyucular hep birden giderler.

Perşembe günü kızın babası, Cuma günü de erkeğin babası pilâv ziyafeti verirler. Bu ziyafetlere gelen davetliler, davul, zurna veya ince saz ile karşılanırlar.

Pazar günü kız evi, bütün komşu ve akrabalarını çağırır. Bunlar hep bir arada kızın çeyizini erkek evine götürürler. Çeyiz erkek evinde muayyen bir odaya asılır. Erkek tarafı da akraba ve komşularını «çeyiz asma» ya davet eder. Bugün erkek evine gelenlere kahveler, şerbetler verilir. Akşam üzeri herkes dağılır.

Pazartsi günü gelin hamamı olur. Erkek tarafı kokulu sabun tedarik ederek kız evine gönderir. Eğer kız tarafı «hamam açması» yaparsa, erkek tarafı masrafı karşılamak üzere on lira göndermeğe mecburdur. Gelin hamamında erkek ve kız taraflarının akraba ve komşuları bulunur. Gelin yıkandıktan sonra şadırvanın yanına getirilir. Dümbelek ve teflerle orada hazır olanlar hep bir ağızdan:

— «Hoş geldin, safa geldin, kademler getirdin, yeşiller giydin» gibi sözler söylerler ve gelini bu sözler arasında şadırvanın etrafında üç defa dolaştırırlar. Güveyin annesi gelinin başından para saçar, gelin, birer birer bütün davetlilerin ellerini öper.

Gelin hamamı, bazan ılıcalarda yapılır. Bir gün için büyük veya küçük ılıca kira ile tutulur. Kiralanan ılıcaya o gün davetlilerden başka kimse giremez. Erkek ve kız tarafları çalgılarla ılıcaya gelirler. Genç kızlar mâni ve ve kadınlar Türkü söylerler. Önde dümbelek ve tef olduğu halde iç havuzun etrafında gelini üç defa dolaştırırlar.

Çarşamba günü kız evinde kına gecesi yapılır. Kına gecesinde bütün hısım ve akraba kız evinde toplanır. Kınayı bir hamam tasında ezerler, bir tas ta kepek getirirler. Gelini kıbleye karşı oturtarak sağ tarafına bir genç kız, sol tarafına da nikâh altında bir genç kadın geçirirler. Genç kız gelinin sağ eline ve ayağına, nikâhlı genç kadın da sol eline ve ayağına kına yakar.

Geline kına yakılırken şair [1] nâra [2] çalar ve şu mânileri söyler:

Altın tas içinde kınan ezilsin
Sabah olsun güzel yüzün yazılsın [3]
Görümceler etrafına dizilsin
Gelinim kınan kutlu olsun
Bunda dirliğin tatlı olsun.

Dağdan keserler meşeyi
Hani bu kızın döşeği
Gelinim kınan al olsun
Bunda dirliğin bal olsun.

Dağdan keserler ıslığı [4]
Hani bu kızın yastığı
Gelinim kınan kutlu olsun
Bunda dirliğin tatlı olsun.

Dağdan keserler gürgeni
Hani bu kızın yorganı
Gelinim kınan kutlu olsun
Bunda dirliğin tatlı olsun.

Esvap yıkadığım ak taşlar
O gölgelendiğim ağaçlar
Tuz ekmek yediğim kardeşler
Gelinim kınan kutlu olsun

Kız bu bahçeler senin mi?
İçinde gezen yârin mi?
Yarın ayrılık günün mü?
Gelinim kınan kutlu olsun
Bunda dirliğin tatlı olsun.

Hani bu kızın anası
Önünde mumlar yanası
Gelsin artık kaynanası
Gelinim kınan kutlu olsun
Bunda dirliğin tatlı olsun.

Kına gecesi dâvetlilere çerez ikram olunur. Gelinin başından damadın annesi para serper, herkes ona «maşallah, Allah nazardan saklasın, Allah bahtıyar etsin, Allah taliinden güldürsün, uzun ömürler versin, kocasile bir yastıkta kocasın» diye dua eder.

Perşembe günü gelin, alayla erkek evine götürülür. Erkek evinden arabalarla gelen davetliler, kız evinde izaz edilir, bu sırada gelin hazırlanır. Gelin hazırlandıktan sonra ortaya çıkar, eğer erkek kardeşi varsa beline gü-

[1] Boluda dümbelek çalana «şair» derler.

[2] Boluda dümbeleğe «nâra» adı verilir.

[3] Eskiden telden ay yıldız şekli yapılıp gelinlerin yüzüne yapıştırırlarmış. Ayrıca bir kadın bu vazifeyi görür ve buna «yüz yazısı» derlermiş.

[4] Islık bir nevi ottur. Gelinin yastığı içine bu ottan bir mikdar konulması uğur sayılır.

SOMA'DA YAĞMUR DUASI

I — Soma halkına göre yağmur yağmamasının sebepleri şunlardır:

A — Ellerinde fazla zahire olan simsar ve tâcirler mahsulün az olması için yağmur yağmasın diye ekmekten insan resmi yaparak apteshanelere ve kabristanlara koyarlarmış.

B — Yağmur yağması istenilen zamanda yağmurdan zarar görecek mahsullerin rençberleri (tütüncüler, afyoncular gibi) yağmur yağmasın diye ekmek kırıntılarını büyücülere okutarak camide mihraba serilmiş olan imamın seccadesi altına koyarlarmış.

D — Bir memleketteki kasaplar o memleketin ihtiyacından fazla hayvan keserlerse, veyahut ölmüş hayvan etleri satarlarsa, ahali kumarbaz ise, fuhuş varsa Allahın gazabına uğranır ve o memlekete yağmur yağmazmış.

---

müş kemer takar, erkek kardeşi yoksa bu iş kız babasının vazifesidir.

Gelin arabaya bineceği zaman, anasının, babasının, kardeşinin ve diğer yakınlarının ellerini öper. Arabada gelinin yanına evlenen delikanlının annesi veya hemşiresi oturur. Gelin arabasını diğer davetlilerin arabası takip etmek üzere gelin alayı kız evinden hareket eder. Bu alaya delikanlılar, evlenen kız ve erkeğin babaları ve erkek kardeşleri atlarla katışırlar. Gelin alayı güvey evine gelince kız arabadan indirilir ve odasına çıkarılır. O gün bütün komşular geline bakmağa gelirler. Akşam erkek tarafından bütün akrabası bir arada olduğu halde yemek yenir. Gelin alayı güvey evine gelirken atlılar bir meydanda cirit oynar, at koştururlar.

Cuma günü, güvey gelinin yüzünden «duvak» alır. Mevlût okunur. Cumartesi günü «gelin görümü» olur. Pazar günü de güveyin babası, annesi, kardeşleri, gelini alarak kız evine gider, geline anasının, babasının ellerini öptürürler. Buna «el öpme» derler. Ogün kız tarafı yemek çıkarır. Bu merasime güvey de iştirak ederek karısının yakınlarını tanır ve kayın babası kendisine bir ceket veya palto giydirir. Salı günü de «ağa daveti» olur. Bu davette kız tarafı erkek evine gelir. Düğünün son günü Boluda bu gündür.

M. Nuri Erensoy

2 — Somada yağmur yağması için alınan tedbirler de şunlardır:

A — Mezarlıktaki kabirlerin birinden b[illegible]hta parçası alınır, bu tahta parçasını yaz, kış akan bir dere kenarına götü[illegible] ve ortaklı (iki zevceli) bir evden haberleri olmadan aldıkları bir süpürge ile o tahta parçasının üzerine su serperler ve hiç çocuğu ölmemiş bir kimse marifetile o tahtayı üç yol ağzındaki çeşme yalağına bastırırlarmış.

B — Bir kaplumbağayı kafasından iple bağlıyarak ulu bir ağaca asarlarmış.

D — Hiç erkek olmayan bir evden ve ev sahiplerinin haberi olmadan aldıkları oklavayı yetim bir çocuk marifetile kuyuya atarlarmış.

H — Yırtık ve eski püskü giyinen yetim ve kimsesiz bir çocuğun üzerini ağaç dallarile sararak mahallelerde gezerler ve «yağ, yağ, yağ» diye bağırırlar ve diğer çocuklar da âmin derlermiş. Herkes evinden dua günü sarfedilmek üzere yağ verir ve kabakla ağaç dallarına sarılmış çocuğun üzerine su serperlermiş.

K — Yağmur az yağarsa çok yağsın diye anasının ilki olan bir çocuğu yağmur altında gezdirirler ve (teknede hamur - bahçede çamur - ver Allahım ver - sicim gibi yağmur) diye bağırırlarmış.

3 — Somada yağmur duası şöyle olur:

Yağmur duaları memleketin namazgâh, ve musalla mevkilerinde sabah namazını müteakip ve ekseriyetle Cuma günleri yapılırmış. O gün her camiin imamı sabah namazını edâ ettikten sonra cemaatile beraber dua mahalline giderek toplanırlarmış. Duada en ziyade masum çocuklar ve bilhassa (kısrak, merkep, inek) gibi hayvan yavruları hazır bulundurulurmuş. Bu suretle hocalar duaya başlar ve bir tanesi cübbesini tersine giyerek menbere yahut musalla taşı üzerine çıkarak hutbe okurmuş. Herkes parmaklarının uçları yere müteveccih olarak ellerini sarkıtırlar ve çocukları «âmin, âmin» diye bağırtırlarmış. Duada başlar açık olduğu gibi herkes te dua mahalline eski elbiselerle gelirmiş. O gün, evvelce toplanan hayırlarla kazanlar kaynar ve pişirilen keşkek, pilâvlar herkese dağıtılır ve dualı pilâvdan nasip alabilmek için halk ve bilhassa kadınlarla çocuklar ellerinde çanaklarla dua mahalline koşuşurlarmış. Bir kaç defa duaya çıkıldığı halde yine yağmur yağmazsa o zaman mektep çocukları başlarında hocaları olduğu halde ilâhiler ve âminlerle dere kenarlarından küçük taşlar toplarlar ve taşlar okunduktan

ÇANKIRIDA HATİM DUASI

Çocuk mektepte Ebced'e çıktığı veya hatim sûrelerini bitirdiği, Vedduha ya geldiği zaman hocaya hediyeler götürürlerdi. Kuranı Kerimi baştan nihayete kadar okuyup bitirince hocası tarafından ana ve babasına haber verilirdi. Son sahifede bir kaç gün ağır alınır, çocuğun ana ve babası da hazırlığını bitirirdi. Çok kere Perşembe günleri çocuk temiz ve iyi elbiselerini giyer, hocasına bir tepsi baklava, bir kat çamaşır ve zengin bir aileye mensup ise bir kat elbise ve kalfasına da sırmalı çevre, bir miktar para götürürdü.

Çocuk Kurandan bakiye kalan kısmı davetlilerin önünde okur, biter bitmez önce hocasının, sonra babasının ve annesinin ve daha sonra da diğerlerinin ellerini öper, talebelerden biri tarafından bir aşir okunur, hoca tarafından da dua edilirdi. Bu münasebetle çocuğun mektep arkadaşlarına helvalı ekmek dağıtılırdı. Bu ekmeklerden hiç olmazsa birer lokma yemek sevap sayılırdı. Artan ekmek, okunmuş ve sevaplı sayıldığı için yakınlara ve tanıdıklara gönderilirdi.

İlk mekteplerde ilk okutulan hece şöyle idi:

ا Oklağaç gibi
ب Yanı yatık
ت Ona benzer
ث Ona benzer
ج Karnı yarık
ح Ona benzer
خ Üstünde bir nokta
د Beli bükük

---

sonra bir çuval içine konarak cami havuzlarına vazedilirmiş. Yaşlı ve sözü geçer kadınlar mahallelerden topladıkları hayırlarla (un, yağ) bir evliya türbesinin başında lokma dökerler ve fakirlerle yoldan geçen yolculara dağıtırlarmış. Bu âdet rumlarda da varmış. Çok defa rumlar ve bilhassa kadınları evliya türbelerinde lokma yaparlar ve yağmur için dua ederlermiş.

(Bu malûmat 1929 senesi İkinciteşrininde millet mekteplerine devam eden halktan ve bilhassa kadınlardan toplanmıştır).

Şerif Necati

ذ Ona benzer
ر Çengel gibi
ز Ona benzer
س Üç dişli
ش Ona benzer
ص Deve dudaklı
ض Ona benzer
ط Tavşan kulaklı
ظ Ona benzer
ع Ağzı açık
غ Ona benzer
ف Kuzu başlı
ق Kadı başlı
ك Hindi gibi
ل Orak gibi
م Çomak gibi
ن Çanak gibi
و Başı tokmaklı
ه İki gözlü
لا Baldırı dolaşık
ى Yaya benzer

Çocuk hocanın önüne diz çökerek oturur, hoca da ona üstün, esire, cezzim, şedde, medde, iki üstün, iki esire, iki ötüre diye Arap harflerinin harekelerini gösterir ve harflerin okunuşunu tarif ederdi.

Hasan Hacışeyoğlu
